

شهید آیت الله محمد باقر صدر در پاسخگویی به نیازهای زمانه، همواره از مشاورت و همراهی یاران خویش برخوردار بوده است تا آرا و افکار او را در جامعه و در میان افشار مختلف آن از جمله نخمبگان، روشنفکران و دانشگاهیان اشاعه دهند. حجت الاسلام والمسلمین محمد مهدی آصفی از جمله کسانی است که توفیق حضور در دروس رسمی شهید صدر را نیافت، ولی با ممارستی مستمر، به تمامی جوانب اندیشه ها و آثار ایشان اشراف پیدا کرد و از مقطع حضور در نجف تا کنون، مروج افکار و آثار شهید صدر بوده است.

«شهید صدر و نیازهای زمان» در گفت و شنود شاهد یاران با حجت الاسلام والمسلمین محمد مهدی آصفی

نگاه علمی و انصاف، رمز ماندگاری آثار اوست...

من بیشتر از افکار ایشان استفاده کردم و چندان توفیق حضور در دروسهای ایشان را پیدا نکردم، اما خود را به شدت تحت تأثیر اندیشه‌های شهید صدر می‌دانم و فکر می‌کنم افرادی چون من، کسانی بودند که از اندیشه‌های ایشان در راه فعالیت‌های تبلیغی استفاده می‌کردند، بی‌آنکه به شکل رسمی در دروسهای ایشان حضور داشته باشند.

از دیدگاه شما در حال حاضر، حوزه‌های علمیه و دانشگاهها و مجامع علمی چه استفاده‌هایی می‌توانند از آثار شهید صدر بکنند؟
دو کتاب «اقتصادنا» و «فلسفتنا» ماندگار و جاوید شده‌اند، در حالی که انگیزه تألیف آنها در واقع مقابله با موج مارکسیسمی بود که جوامع اسلامی آن روز، به ویژه عراق را تحت تأثیر خود گرفته بود. اکنون مارکسیسم در بزرگ‌ترین پایگاه خود، یعنی اتحاد جماهیر شوروی سابق، شکست خورده و در بسیاری از پایگاههای دیگر خود در سراسر دنیا نیز صاحب نفوذ و اعتبار چندانی نیست، اما این دو کتاب اهمیت و ارزش خود را از دست نداده‌اند و همچنان مورد استفاده حوزه‌ها و دانشگاههای ما هستند. قطعاً در این مسئله، سر و رازی وجود دارد. اولاً شیوه برخورد علمی شهید صدر با یک پدیده جدید در این دو کتاب، بسیار جدید و بدیع است. حفظ بی‌طرفی و انصاف نیست، برخی تصور می‌کنند که اساساً این دو با یکدیگر قابل جمع نیستند، اما افرادی چون شهید صدر، می‌توانند با شیوه‌ای کاملاً علمی به نتیجه‌ای دست پیدا کنند که بسیاری از افراد با دست یازیدن به شیوه‌های تعصب‌آمیز و غیر علمی و رفتارهای غیر استدلالی، قصد رسیدن به آن را دارند و نمی‌توانند. به نظر من شیوه خاص شهید صدر در این زمینه، یکی از عوامل ماندگاری آثار اوست. عامل دیگر را می‌توان طرح فلسفه و اقتصاد اسلامی به شکلی فراتر از پاسخگویی به ایده‌های مارکسیستی از سوی شهید صدر دانست. وقتی مسئله‌ای به شکل اعم و گسترده بیان می‌شود، ضمن پاسخگویی به بسیاری از شبهات مطرح شده، شالوده و پایه آن موضوع نیز تبیین می‌شود و ایشان نیز در این دو کتاب، مبانی اقتصاد و فلسفه اسلامی را به شکلی جامع مطرح ساخته‌اند و آثار و نظراتش در گذر زمان نیز ارزشهای خود را حفظ کرده‌اند. چنانچه تلاش فرد معطوف به پاسخگویی به برخی از شبهات مطرح شده توسط یک اندیشه‌باشد، بدیهی است که با محاجی آن اندیشه، آثار آن اندیشمند نیز نفوذ و تأثیر خود را از دست می‌دهد، اما نگاه جامع و بسطی از سنخ و نوع اندیشه‌های شهید صدر، اعتبار و ارزش و ماندگاری خویش را از جامعیت و اصالت و جاودانگی مسائل مطرح شده در آن می‌گیرند و گذر زمان را بر آثار تأثیر نمی‌گذارد. لذا شالوده‌ریزی و بازخوانی یک نظام فلسفی، بدانگونه که شهید صدر مطرح می‌کند، ماندگار خواهد بود و هر پدیده و اندیشه جدیدی را نیز می‌توان با مراجعه به آن اثر، تحلیل و نقد کرد. به نظر من شیوه مواجهه شهید صدر با پدیده‌های فکری و همچنین میراثی که وی از لحاظ طرح مفاهیم اسلامی در حوزه‌های مختلف، آن هم به صورتی عام که در هر عصری بتواند پاسخگوی شبهات باشد، بر جا نهاد، برای حوزه‌های علمیه، دانشگاهها و محققین ما یک درس بزرگ است و لذا از این جنبه نیز آثار آقای صدر همچنان ارزش ویژه خود را دارند.

محکمی در مقابل آرا و عقاید مارکسیسم ایستاده بودند. این کتابها چند ویژگی بارز و جذاب داشتند. اولاً استدلالهای مطرح شده در مارکسیسم در این کتابها به گونه‌ای بودند که همه افرادی که به این کتابها مراجعه می‌کردند، مطالب آنها را می‌فهمیدند و در عین حال درهای از دقت، وزارت و قدرت استدلال کتاب، به دلیل زبان همه فهم آن کاسته نمی‌شد و این، مهارت ویژه‌ای است که هر کسی از آن برخوردار نیست، اما شهید صدر به تمامی از آن برخوردار بود. چه افرادی که از نظر مطالعه و آشنایی با مبانی و جزئیات مسئله، در سطح پایینی بودند و چه محققین و پژوهشگرانی که در پی یافتن پاسخهای مستدل و منطقی به سئوالات خویش بودند. انصافاً پاسخهای قانع‌کننده‌ای را در این دو کتاب پیدا می‌کردند. قدرت استدلال و جامعیت این دو کتاب موجب گردید که اینها در خارج از حوزه‌های تخصصی و پژوهشی و در میان افرادی که در لایه‌های متوسط و پایین جامعه عراق زندگی می‌کردند و نیز در میان افراد علاقمند به پیگیری این مباحث، حتی در خارج از عراق، به عنوان کتابهای شاخص و ممتاز معرفی شوند. این دو کتاب از لحاظ غنای محتوایی و توانایی نشان دادن نقاط ضعف اندیشه‌های مارکسیستی، در کشورهای همسایه عراق نیز ترجمه شدند و مورد اقبال فراوان قرار گرفتند و تأثیرات قابل ملاحظه‌ای را بر جا گذاشتند. مضافاً بر اینکه ادبیات و نوع نگارش آقای صدر هم بسیار بدیع و به تعبیر امروزها، مدرن بود و همین مسئله موجب می‌شد که تحصیلمکرده‌ها با این دو کتاب احساس انس و الفت ویژه‌ای داشته باشند. یک عالم دینی، صرف نظر از بیان دلایل متقن و محکم برای اثبات نظرات و آرای خویش، باید با ادبیات روز هم آشنایی کافی داشته باشد تا بتواند کسانی را هم که در فضای فکری و ادبی جدید سیر می‌کنند و گفتمان آنها متفاوت است، جذب کند و بر آنها تأثیر بگذارد. به هر حال یکی از معدود کسانی که توانست بی‌آنکه از ارزش علمی و فنی مطالب خویش بکاهد، آنها را به شکلی ساده و در عین حال، پخته و مفید ارائه کند، مرحوم شهید صدر بود و لذا ما از آثار وی بهره‌های فراوان بردیم و علاوه بر آن، از محضر ایشان نیز استفاده کردیم.

آیا شما نزد شهید صدر درس خاصی هم خواندید؟

حفظ بی‌طرفی و انصاف، در هنگامی که فرد قصد دارد اندیشه‌ای را نقد کند، کار سهلی نیست. برخی تصور می‌کنند که اساساً این دو با یکدیگر قابل جمع نیستند، اما افرادی چون شهید صدر می‌توانند با شیوه‌ای کاملاً علمی به نتیجه‌ای دست پیدا کنند که بسیاری از افراد با دست یازیدن به شیوه‌های تعصب‌آمیز و غیر علمی و رفتارهای غیر استدلالی، قصد رسیدن به آن را دارند و نمی‌توانند.

نحوه آشنایی با شهید صدر و افکار و نوآوریهای ایشان چگونه بود؟
مرحوم آیت‌الله صدر از همان جوانی از چهره‌های براننده، معروف و شناخته شده حوزه نجف به شمار می‌رفت و به همین دلیل بسیار مورد احترام زعمای حوزه بود. به‌رغم اینکه سن و سال ایشان چنین موقعیتی را ایجاد نمی‌کرد؛ او با نبوغ سرشارش توانسته بود بسیاری از دروس جزوی را در مدتی کوتاه فرا بگیرد و سپس نقد کند. پیشرفت او در زمینه آموزش و تحقیق و تفحص، بسیار اعجاب‌برانگیز و لذا از اقتصادات سنی و زمانی خود، بسیار پیش‌تر و جلوتر بود. علاوه بر این، طلاب جوانی که در درس شهید صدر حاضر می‌شدند، به ایشان به دیده تحیر می‌نگریستند و ابداعات و نوآوریهای فکری ایشان را به کرات در گفتگوها و مباحثات علمی با دوستانشان در حوزه مطرح می‌ساختند و برای ایشان جایگاه بسیار والایی قائل بودند و همین امر موجب می‌گردید که حساسیت کسانی که در درس سایر علما و مراجع حاضر می‌شدند، نسبت به این شخصیت جلب شود و به هر شکل ممکن، خود را به این کانون نزدیک سازند و از مباحث مطرح شده در درس ایشان آگاه شوند و ببینند آنچه که از وی نقل می‌شود تا چه میزان صحت دارد. من در آن ایام، جوان بودم و لذا به کتاب و کتابخوانی علاقه وافر داشتم و تمایل داشتم با آرا و عقایدی که در دوران مادر محیطمان وارد شده و رشد کرده بود، آشنا شوم. در آن مقطع به مقتضای اوضاع فکری و سیاسی، افکار و اندیشه‌های مارکسیستی در میان جوانها رواج فراوانی پیدا کرده بود و ما خواه ناخواه با پیروان و معتقدین به مارکسیسم که انصافاً در آن زمان کم هم نبودند، مباحثاتی داشتیم. مارکسیسم در عراق موجی را به وجود آورد که هر چند زودگذر بود، ولی در آن مقطع، پدیده تأثیرگذاری به شمار می‌رفت و بدیهی است که این اندیشه با آرا و مقدمات دینی ما در تعارض بود و همین موجب می‌شد که در فضای فکری و عقیدتی آن روز عراق، تشنجاتی به وجود آید. به هر حال، مادر آن دوران با پیروان و مروجین اندیشه‌های مارکسیستی، از لحاظ فکری چالش داشتیم. این چالشها اشکال مختلفی داشتند. گاه مباحثه روبرو می‌کردیم، گاه سخنرانی می‌کردیم و ایستادگی در برابر این اندیشه الحادی را برای خود یک وظیفه شرعی تلقی می‌کردیم. در این مقطع بود که اندیشه‌های آقای صدر، ارزش خودشان را به تمامی به ما نشان دادند و در واقع آنچه که ایشان در قالب دو کتاب بسیار ارزشمند «اقتصادنا» و «فلسفتنا» تدوین کرده بود، برای ما بسیار آموزنده و موجب اعتلای و تقویت و توانایی ما برای مقابله با اندیشه جدید، یعنی مارکسیسم، بود.

این گفت‌وگوها در داخل دانشگاه پیش می‌آمدند یا خارج از آن؟
بیشتر با دانشگاهها در داخل و خارج از آنجا، بحث می‌کردیم. دوستانی از دانشگاهیان متدین داشتیم که اینها راه را باز می‌کردند تا ما بتوانیم با دانشجویانی که تحت تأثیر اندیشه‌های مارکسیستی قرار گرفته بودند، گفت و گو کنیم و این برای ما به صورت یک کار روزمره و حتی وظیفه در آمده بود و مدت زیادی هم گرفتار آن بودیم. طبیعی بود که ما به کتابهایی که در این زمینه نوشته شده بودند، نیاز داشتیم و بهترین کتابهایی که در رد مارکسیسم، چه از لحاظ فلسفی و چه از لحاظ اقتصادی، در آن زمان در دسترس ما بودند، دو کتاب ارزشمند شهید آیت‌الله صدر بودند که در اوضاع آشفته آن روز، به مثابه سد

